

УДК 141"15/19"(091)
141.78
14 Волтер(082.2)
14 Дерида Ж.
doi: 10.5937/bastina31-34275

Прегледни рад

Срђан Ж СЛОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ВОЛТЕР И ДЕРИДА – НА ПУТУ КА ПОСТМОДЕРНИЗМУ**

Айсѝракиј: Волтер и Дерида су начинили велики искорак ка постмодернизму. Иако припадају различитим правцима, они су дали велики допринос развоју постмодернизма. Обојица су извршили радикалну критику претходних праваца, али нису могли да пренебрегну и одређене сличности. Волтер је извршио критику предмодерне критикујући цркву, метафизику и мистику тога периода. Критикујући цркву, Волтер је креирао један особен правац назван деизмом. Богу је придавао велику улогу у креирању света, а цркву је сматрао институцијом која противречи свим начелима просветитељства.

Дерида је, са своје стране, критиковао модерну и њену метафизику. Своју критику је засновао на новој улози текста у троуглу са аутором и читаоцима. Битно је различито читање текста чиме се одређује његово значење, док аутор више нема главну улогу у његовом значају. У том циљу уводи термине деконструкција и додатак чиме још више разјашњава текст.

Кључне речи: Волтер, Дерида, модернизам, постмодернизам, религија, деконструкција, разлика.

Доба просвећености са својим еманципаторским принципима означавало је успостављање друштва заснованог на друштвеном уговору, слободи и једнакости. Форма правне државе пронашла је свој израз у политичким револуцијама тог времена.

Просветитељи почињу од природе уместо од суперприродог на чему су своја схватања заснивали средњовековни мислиоци. Перцепција и разум су били људска средства овладавања природом, док су код средњовековних мислиоца то били традиција, вера и мистицизам. Људска аутономија је детерминишући чинилац људског карактера, док је за период уназад то била

* Научни саветник; drsrdjans@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-9/2021-14/200020 од 5. фебруара 2021. године.

зависност поткрешљена првобитним грехом. Појединац се схвата у склопу стварности, сујеверје је обележје појединца, док је у претходном периоду појединац потчињен вишем политичком, друштвеном и религијском ауторитету (Hicks, 2004: 8).

Главне теме које је просветитељство фаворизовало тицале су се целокупног друштвеног напретка. Људске представе о свету постављене су на виши ниво, тако да је егистенција знатно поправљена. За Хобса је водећа идеја била стабилно и сигурно друштво, за Бејла је то било толерантно друштво, а за Декарта доминација разума. Уопштено говорећи, створен је нови поглед на свет, који Спиноза своди на једну супстанцу – дух и тело, материја и интелект. Не постоје особени субјекти већ појединачне супстанце сагледане са различитих аспеката. У таквим условима друштво постаје отпорно на манипулације ауторитета попут олигархије и аутократије, а с друге стране, постаје демократичније и егалитарније. На тај начин се прави јасна дистинкција између филозофије и теологије.

У таквим условима почеле су да надиру нове идеје о миру међу народима. Доноси прекретницу у погледу пројеката о вечном миру. Развој науке био је и услов успостављања мира међу народима. Освајања више неће бити начин постизања мира, већ се мир посматра као аутономна категорија. Мир и рат су се раније смењивали, а сада постају одвојени концепти са различитим узроцима. Узроци рата се и даље налазе у амбицијама владара, а и ера у народу и његовим интересима. Са рађањем нација рађа се и дихотомија између страсти и интереса, што ће бити основа нове грађанске класе. Природно стање човека се не тумачи хобсовски, већ обрнуто: мир је природно стање односа међу људима. Овакви слободоумни концепти мира су се јавили код духовних претеча Француске буржоаске револуције. Они просто исијавају у делима Монтескјеа, Волтера, Русоа, Сент Пјера, Канта и Хегела, Сен Симона, Фуријеа, Овена а касније, када се почиње са међународним конгресима и конференцијама, почиње да се ради о о практичним импликацијама остваривања мира. Једноставно, мировне конференције и конгреси ће проizaћи из рата као услов остваривања мира. Мир ће бити углавном оствариван преко равнотеже снага, што је мир на основу моћи и, касније, увођењем система колективне безбедности почеће да се говори о миру путем закона. Сва ова достигнућа била су резултат човековог овладавања над природом и свим заблудама које су му стајале на путу.

Волтер је један од изданака просветитељства. Извршио је велики утицај на друштвено-политички живот Француске али је у својим ставовима еволуирао те ће они завршити као амалгам деизма, сензуализма и агностицизма. Волтер је значајан за постмодернизам тиме што је извршио раскид са предмодерном филозофијом оптерећеном метафизиком и религиозношћу. У истој мери ће и касније Дерида извршити деконструкцију свега модерног.

С друге стране, критикујући наведене правце поменути мислиоци им се, у исто време, и приближавају. Разлог лежи у томе што је свако ново друштво јединство континуитета и дисконтинуитета. Ову тврђу ће још више разрадити Маркс на примеру социјалистичке револуције.

Једно од основних обележја Волтерове филозофије јесте борба притив цркве, а понајвише њене доминације на духоцном пиљу. Пошто је полазио од чињенице да је здрав разум највиша инстанца у расуђивању ствари, Волтер цркву и религију сматра свим оним што противречи достигнућима разума. Хришћанске догме немају никакво оправдање пред разумом, те их треба оборити. Руководећи се заблудама, преварама и предрасудама, црква своју мисију испуњава захваљујући сујеверју народа. Живећи у оваквим условима, људи живе у заблудама и треба их потпуно просветити науком и умом (Рејовић, 1983:39). У таквим условима ће ум засјати пуним сјајем. Активност просветитеља треба да иде у два правца: просвећивањем народа поткопава се моћ цркве и ослобађа довољно простора за деловање разума и смањује се њен притисак на јавно мњење (Рејовић, 1983:39). У ром контексту позната је његова изрека. „Ecraser l'infame“ („уништити бестидницу“).

Касније, Волтер заузима разумнији став према религији. Просветитељско је и саму религију учинило разумном и приближило је грађанству. У ту сврху створен је деизам, као најлакши начин ослобађања од религије. Волтер тврди да бог постоји, али не као особа већ као праузрок свега постојећег. Штавише, дао је материји подстицај за кретање. Она се касније креће према својим законима. Бога одређује просветитељски: он више није крајња сврха свега постојећег већ први и последњи узрок свега (Рејовић, 1983:41).

Одбацује схоластичко схватање религије, јер све мора имати свој праузрок. Тај праузрок је бог а не материја, и заснив асе на хармонији и реду у свемиру. Против је материјализма и атеизма. Материја и кретање не потичу из истог извора а атеизам представља нови догматизам. Материја постоји само у фази кретања, бог јој је дао подстицај, на шта нас наводи и искуство које је основни извор сазнања. Везано за бога позната је још једна Волтерова сентенца: „Si le dieux n'existait pas, faudrait-il l'inventer!“ („Када бог не би постојао, требало би га измислити!“). Дакле, бог је савршено биће и врховна интелигенција.

Својом критиком цркве и религије, Волтер је успео да постави разум изнад вере а науку изнад теологије. То је био начин човековог сазнања природних законитости. Међутим, просветитељи нису били у стању да уоче друштвено-економске основе религије па су излаз налазили у просвећивању људи.

Нови друштвени поредак ће, према Волтеру, бити царство разума у коме ће нестати све заблуде, неправде и привилегије. Критика предмодерне извршена је идеализацијом новог поретка. Слично ће урадити и постмодернисти

на челу са Деридом. Они ће критиковати модерну, али ће шревидети многе слабости постмодернизма. Дерида је током шездесетих година прошлог века креирао један нови правац назван постмодернизмом. Тај правац је желео потпуни раскид са модернизмом, али у томе није успео. Увео је нови однос између текста, читалаца и писца, трагао за новом методологијом и епистемологијом одбацивши стару али не нудивши нову. Доћи до истине и знања било је немогуће.

Прва област у којој Дерида врши раскид са модернизмом јесте однос између аутора, текста и читаоца. У својој раној фази, Дерида ревидира традиционални однос између аутора, текста и читаоца. Улога аутора се смањује, док на већем значају добијају текст и читалац (Rosenau, 1992: 25). На ово се надовезује још једна од карактеристика постмодернизма: не чита се и не пише ради трагања за објективном истином већ ради задовољства и стицања искуства. Редослед у читању се губи и нема појединачног значења. У модерној аутор постаје агент, текст одређени друштвени догађај а читалац посматрач. Преовлађујућу улогу има аутор и све се окреће око њега. Аутор је био креатор значења текста, а на читаоцу је било да схвати ауторову идеју. На основу оваквог положаја аутор је могао да едукује и просвети читаоца, стављајући субјективно у први план. Аутор је имао толику улогу у разумевању текста, тако да се у обзир узимала и читава његова позадина (background), његове намере и мотиви. Из овога произилази и битна особина модерне: посебан став аутора према истини и знању. Оно што они одаберу постаје исправно и обавезујуће.

С друге стране, постмодерни аутор није одушевљен модерним (Bauman, 1987: 122). Бауман доводи у везу аутора са легислатором у друштву уопште и констатује опадање њихове улоге у постмодернизму. Долази до тзв. десубјективизације. Уколико се текст пише и чита у првом лицу, истичу постмодернисти, јавља се читав спектар субјеката. Понекад и сами аутори нису свесни онога о чему пишу. Фуко је сматрао да се појам аутора није појављивао у примитивним друштвима. Такви наративи били су оралног карактера. Аутор се у модерном смислу речи појављује у буржоаским друштвима у циљу контроле над написаним. Неко је за неадекватне текстове требао да сноси одговорност. Санкције је у том контексту сносио аутор, а не читалац. Преовлађајућа улога аутора се прво појављује у друштву, да би се касније појавила у филозофији емпиризма и рационализма. У ери постмодернизма аутор лансира текст, врши његово обликовање и после тога се повлачи. Овим се удахњује нови живот тексту. Значење више не зависи од субјективног става аутора, већ се ради о лингвистичком систему који производи значење (Rosenau, 1992: 29).

У оваквим условима промењене улоге аутора Дерида је образовао нови филозофски систем назван „деконструкција“. Односи се на критику западне филозофије, а посебно метафизике. Метафизика креира дуалну опозицију

и врши хијерархију привилегујући једну од дихотомија: присуство или одсуство, говор и писање и остало (Словић, 2018: 38). У контексту поменутог односа између текста, писца и читаоца примат се даје језику и значењу. Сваки скуп језичких знакова има снагу произвођења различитих врста значења. Нема истина изван језика. Дерида својим писањем критикује метафизику чиме изражава особеност у свом писању, јер му сва писања почињу другим текстом. Мора се извршити пажљива реконструкција онога што текст каже (Словић, 2018: 39).

Деруда је у свом писању особен јер му сва писања почињу другим текстом. Неопходна је његова реконструкција како би се схватило шта је право значење текста. У том циљу Дерида уводи појам додатка (supplement). Додатак се схвата двојачко: као нешто сувишно и као нешто што повећава информативни значај текста (Словић, 2018: 39). Ако за пример узмемо новине, видећемо да додатак не подиже њихов квалитет, али умногоме утиче на њихову информативну улогу. Као пример онога ко је у својим писањима користио додатке Дерида наводи Русоа.

Дерида истиче да је Русо у својим делима користио бинарну опозицију. Природа наспрам друштва, страсти наспрам потребе и југ наспрам севера. Дерида је, пошто се бавио језиком, увео опозицију између писања и говора. Овакви додаци могу бити придодати са спољне стране и имати задатак да надоместе оно што тексту недостаје. Додаци су у Русоовим текстовима имали улогу њихове организације, тако да је другачијим читањем Русо схваћен на други начин. Интересантно је рећи да Русо није у свом речнику користио оно што завршава на ИЗАМ. Његова Граматологија даје основу за ново читање текста. Овде се истиче да су „писање и читање текста оригиналне радње“ (Derrida, 1974: 19).

Дерида јер желео да деконструкцију разграничи од деструкције. Деконструкција мије деструкција у смислу истраживања седиментних појава које обликују саму суштину дискурса. Деконструкција је нешто што пролази кроз језик и западну културу и оно што одређује припадност самој култури. Дерида се супроставља логоцентричном филозофском дискурсу: за разлику од традиционалних филозора који желе да дођу до истине и одређеног сазнања путем јединства језика, говора, писања и мишљења, Дерида врши деконструкцију тиме што прави диференцијацију међу поменутиим категоријама. Тешко је рећи да језик произилази из логике, јер он најављује деконструкцију. Свет се не схвата путем јединства већ разлике (Derrida, 2007: 211-245). Из наведеног се може закључити да су Волтер и Дерида направили велики искорак ка нечем новом. У овом случају је реч о модернизму и постмодернизму. Основна нит која их повезује тиче се радикалне критике претходне епохе. Волтер је извршио критику предмодерне са аспекта рационалистичке филозофије, а Дерида критику модерне са аспекта постмодерне филозофије.

Волтер је критиковао средњовековни мистицизам, сујеверје и метафизику, а Дерида модерну метафизику. Они јесу извршили раскид са претходном филозофијом, али не у потпуности јер је немогуће створити ново друштво дисконтинуитета. Континуитет са старим је морао да постоји. Волтер је извршио радикалну критику цркве и утврдио пут новој оријентацији у филозофији базираној на деизму уз одређени агностицизам. Дерида је, са своје стране, указао на нову улогу текста и писања у троуглу аутор, текст, публика. Кључну улогу је придавао тексту и начинима његовог читања. Из овога је произишла и његова десубјективизација. Међутим, негирајући улогу субјекта, Дерида није дошао ни до какве објективности, јер се постмодернизам супротставља могућношћу стицања објективног сазнања чиме се заплиће у противречност. Са лаганим нестанком субјекта, нестадоше сви модерни концепти објективности попут марксизма или либерализма (Словић, 2018: 56).

Нестанком субјекта нестаје каузалност, на чему модерна посебно инсистира. Из овога следи и постмодерни песимизам, јер у основи разумског расуђивања ствари лежи субјект. Надаље, губи се дихотомија између субјекта и објекта. Постмодернисти се бране истичући да субјект може бити извор дезинформација и манипулација. У том циљу Дерида се залаже за неки нови субјект, који ће бити локално оријентисан без трагања за истином. Пошто сумњају у могућност постизања истине, Дерида и његови следбеници су блиски нихилизму. Истина је, за Дериду, релативна јер свако има своју верзију истине аналогно различитим верзијама читања и интерпретације текста.

ЛИТЕРАТУРА

- Bauman, 1987: Zigmunt Bauman: *Legislators and Interpreters: Modernity, Post-modernity and Intellectuals*. Ithaca: Cornell University Press.
- Derrida, 1974: Jacques Derrida. *Of Grammatology*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Derida, 2007. Žak Derida. *Pisanje i razlika*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Hicks, 2004: Stephen Hicks. *Explaining Postmodernism – Scepticism and Socialism from Rousseau to Foucault*. New Berlin/Milwaukee: Scholargy Publishing,
- Pejović, 1983: Danilo Pejović. *Francuska prosvjetiteljska filozofija*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
- Rosenau, 1992: Pauline Marie Rosenau. *Post-modernism and Social Sciences: Insights, Inroads and Intrusions*. Princeton: Princeton University Press.
- Словић, 2018: Срђан Словић. *Постмодернизам у друштвеним наукама и међународним односима*. Приштина/Лепосавић: Институт за српску културу.

Srdjan Ž. SLOVIĆ

VOLTAIRE AND DERRIDA - ON THE ROAD TO POSTMODERNISM

SUMMARY

Voltaire and Derrida made a great step towards post-modernism. Although they belong to different orientations, they contributed to the development of post-modernism a lot. Both of them carried out a tremendous criticism of the previous orientations, but they could not ignore some similarities. Voltaire carried out the criticism of pre-modernism by making the criticism of church, metaphysics and mystics. He attributed great role to the God in the sense of world creation, and he considered the church as the institution which contradicted to common sense. He also gave some importance to supplements in his text writing.

The appearance of Derrida in the middle of 1960s and especially of his work *Of Grammatology*, made a turning point in the development of social thinking in Europe. As the reaction to many modern explanations, his theory meant a new structure and dynamics of social thinking. His criticism was founded on the new role of texts in the triangle of writer, text and reader. All was founded on deconstruction where key term is difference. Different reading of text is important so as to see through the meaning of it.

Key words: Voltaire, Derrida, modernism, post-modernism, religion, deconstruction, difference,